departments, divisions and sub-divisions of the People's Commissariat of Internal Affairs of the Ukrainian Soviet Socialist Republic.

Key words: The Soviet government, the National Secretariat, education, the body internal affairs, functions, departments, executive committees, the PCIA, decree, ordinance, council members.

Яна Федоренко
(Черкаси)

РОЗВИТОК ФЕРМЕРСТВА В УКРАЇНІ В ПРОЦЕСІ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ ПОЧАТКУ XXI СТОЛІТТЯ

Стаття присвячена дослідженню українського фермерства в процесі суспільно-політичних трансформацій нового тисячоліття. Аналізується нормативно-правова база створення фермерських господарств на початку 2000-х років, а також їх районування, функціонування та специфіка виробництва і збуту продукції.

Ключові слова: фермерське господарство, ринкова економіка, суспільно-політичні перетворення, рослинництво, тваринництво, грант.

Українське село – невід'ємна частина не тільки економічного, але і духовного укладу нашої держави. Тому всі питання, які стосуються стратегії розвитку аграрного сектору є цілком актуальними. Адже, тільки вивчивши багатий історичний досвід, всі негативні та позитивні моменти суспільно – політичних трансформацій українського села, наше керівництво зможе розробити вдалу стратегію розвитку та відродження сільської місцевості.

Сільське господарство України пройшло багато випробувань економічного політичного, соціального характеру протягом різних часових проміжків історії нашої держави. І хоча одні із найрадикальніших трансформацій відбулися на початку 1990-х років, коли в процесі суспільно-політичних змін, виокремився принципово новий для українського суспільства соціальний прошарок – фермерство, XXI століття не стало винятком. Саме в цей період дана категорія населення змогла зайняти власну нішу в суспільній структурі українського суспільства. Адже фермерські господарства – це рівноправна ланка економічної системи країни, яка дозволяє більш повно розкрити й використати потенціал сільського господарства, а отже і допомогти відродити українське село.

Будучи основною формою аграрного виробництва в більшості держав, фермерські господарства привертали пильну увагу багатьох вітчизняних учених. Питанням теорії фермерства, його суспільної і виробничої специфіки присвячена низка наукових праць, у яких вчені показали зародження нової форми господарювання на селі, адаптацію сільського населення до нових умов життя. На початку XXI ст. науковці особливу увагу приділяли вивченню результатів і наслідків аграрних реформ, діяльності фермерських господарств, визначенню їх місця у структурі аграрного виробництва, Не обійшлося без досліджень правового статусу фермерських господарств і окремих аспектів його діяльності. На даний момент сучасні науковці П.Ф. Кулинич, М.С.Долинська, М.В.Шульга, В.П. Жушман проаналізували та дали розгорнуту характеристику правового статусу фермерів та дослідили проблеми утворення і функціонування господарств даного типу. Окремі питання формування фермерського укладу господарювання на початку його відродження дослідив А.Чаянов. А безумовний пріоритет у дослідженні питань пов'язаних із даною соціальною групою належить В.Нечитайлу, який розглянув процес становлення і розвитку фермерства, з'ясував передумови, а також об'єктивні і суб'єктивні чинники, що впливали на українське фермерство як активну, підприємливу частину селянства.

Проте малодослідженим залишається історичний аспект розвитку фермерства в останні роки першого десятиліття XXI століття. Що і зумовило цілі та мету даної статті – комплексно і всебічно дослідити розвиток фермерства в Україні в процесі постійних сучасних суспільно-політичних трансформацій.

Історія розвитку фермерства насьогодні є досить суперечливою. Шлях становлення фермерських господарств був досить тернистим. Чого тільки варті такі проблеми як недостатня підтримка держави, непорозуміння із боку односельчан, перепони місцевої колгоспної еліти та чиновників. Проте, незважаючи на це, кінець 1990-х років вже характеризувався як підвищенням чисельності фермерських господарств, так і розширенням земельних ділянок – наслідок збільшення підтримки державою фермерського руху. Разом із розпаюванням земель колективних сільськогосподарських підприємств і здійсненими заходами щодо виконання Указу Президента України «Про невідкладні заходи щодо реформування аграрного сектора економіки» від 3 грудня 1999 року, фермерські господарства отримали можливість орендувати земельні ділянки та земельні частки (паї) у їх власників, виділяти земельні ділянки єдиним масивом, використовувати спрощений порядок реєстрації договорів оренди тощо. До того ж, створення Українського державного фонду підтримки фермерських господарств і надання

ним пільгових кредитів за рахунок коштів бюджету України створило вагоме підґрунтя для їх подальшого розвитку.

На початок XXI століття фермерські господарства все ще продовжували утворюватись і на початок XXI століття їхня кількість досягла 38 428, а темпи розвитку із попереднім роком становили понад 100%[1, с.164].

Позитивним моментом для фермерів став закон від 19 червня 2003 р. «Про фермерське господарство» [2], завдяки якому в аграріїв з'явилась надія на розширення сфери фермерського господарювання, підвищення його ефективності та зростання конкурентоспроможності продукції фермерських господарств як на вітчизняному так і зарубіжному ринках [3, с.63]

Слід зазначити, що новий Закон «Про фермерське господарство» увібрав у себе всі позитивні риси, які витримали випробування і перевірку часом та сприяли становленню фермерства в період 1991-2002 рр. До того ж у новій редакції було закріплено декілька нових принципових положень, спрямованих на розширення сфери фермерського господарства в аграрному секторі та на забезпечення раціонального використання і охорони земель фермерських господарств [4,с.4].

Зокрема, він передбачав наступні правові форми використання земель у фермерському господарстві: право власності господарства на землю, право приватної власності членів господарства і оренда земельної ділянки. Крім того, на відміну від попередніх редакцій, Закон 2003 року вже чітко надавав трактування того, що фермерське господарство є юридичною особою, а не лише користується її правами.

Дані зміни правового режиму земель у фермерському господарстві були продиктовані Земельним кодексом України від 25 жовтня 2001 р., який обмежив коло суб'єктів права постійного користування землею (лише державні та комунальні підприємства, а дещо згодом і громадські організації інвалідів України, їх підприємства (об'єднання), установи та організації) і зобов'язав постійних землекористувачів, у тому числі й фермерські господарства, переоформити це право на право приватної власності на землю або за договором оренди земельної ділянки.

Однак Конституційний Суд України своїм Рішенням № 5-рп/2005 від 22.09.2005 р. визнав це положення неконституційним і ті фермерські господарства, яким було надано землю у постійне користування до 1 січня 2002 р. змогли продовжувати її використовувати без зміни земельно-правового титулу, а члени господарства відтоді мали право на безоплатну приватизацію земельних ділянок в розмірі земельної частки (паю), середньої за відповідним населеним пунктом.

Упорядкування нормативно-правової складової, а також більш стабільна економічна ситуація, (після колапсу 1998 року) дозволили українським аграріям дивитися більш оптимістичніше у майбутнє. Хоча кількість фермерських господарств по всій території України вже не так різко зростала як у попередні роки, а той трохи скорочувалася (у 2004р. держкомстат зафіксував 42533 фермерських господарства, а 2005 р. – 42445 одиниць), але вони були більш економічно стабільними і могли отримувати вищий дохід.

Районування фермерських господарств по території України залишалось сталим. На 1 липня 2010 року найбільше їх діяло у Одеській (5830 одиниць), Миколаївській (4568 одиниць), Дніпропетровській (3346 одиниць) і Херсонській (2393 одиниць) областях, а найменше – в Чернігівському (472 одиниць) і Рівненському (574 одиниць) регіонах [5, с.138]

Важливе значення для фермерів мав вибір найраціональнішої комбінації сільськогосподарських галузей та визначення оптимального обсягу виробництва у кожній з них. Перше завдання здійснювався аграріями з урахуванням природних факторів господарювання (родючості ґрунтів, погодних умов тощо), забезпеченості технічними засобами, а також специфіки земельних і ринкових відносин у регіоні [6, с. 336]. «А оскільки, – за міркуванням О.Чаянова, – в різних регіонах поєднання природних і ринкових умов край різноманітне, то ми, вивчаючи організаційну структуру селянських господарств, природно, зіткнемося зі ще більшою різноманітністю типів і видів їх побудови» [7, с.286].

Друга проблема вирішувалася шляхом використання у господарствах наявної робочої сили – власне себе, членів сім'ї, найманих працівників. Так, на 2011 рік кількість працівників у фермерських господарствах становила 99858 осіб із них найманих – 59596 [1, с.165] У дрібних фермерських господарствах (що становили приблизно 45% загальної кількості) працювали лише члени родини. А у великих фермерських господарствах, де практикувалося і практикується по даний час поєднання різних галузей (адже виконання робіт в межах лише однієї галузі, навіть за умови, коли вирощується декілька культур, які не співпадають за строками проведення основних дій, не могло гарантувати ефективного використання трудового потенціалу), з'явилася практика запрошувати на роботу від 15 до 100 осіб (залежно від розміру) кваліфікованих працівників: агрономів, бухгалтерів, інженерів, зоотехніків, ветеринарів, економістів, механіків, гідротехніків, енергетиків, електриків, будівельників, юристів тощо.

Найпопулярнішим напрямом фермерського виробництва в Україні в XXI столітті

залишилось рослинництво. На 2010 р українськими фермерами було вирощено продукції рослинництва на 4253 млн. грн.[7, с.139] Перше місце серед вирощених культур ідволилося озимій пшениці, ячменю, кукурудзі, цукровим бурякам, соняшнику та овочам. Набагато менше українські аграрії садовили сою, ріпак, баштанні культури, гречку. Найбільші за розміром поля засівали озимою пшеницею (понад 300 га) та соняшником (понад 150 га). Овочі вирощували на площі від 2 до 25 га. Багаторічним насадженням (фруктовим деревам) відводилась площу від 10 до 300 га. [8]

Урожайність була доволі високою. Так, якщо пшениці збирали у 2000 році 17,4 ц /га, то у 2011 – 29, 6 ц/га, ячменю відповідно – 15,1 ц/га , 21,5 ц./га. Частка виробництва основних сільськогосподарських культур по території України на 2011 р. становила 11,9% від загальнодержавного обсягу[1, с.162].

Тваринництво є більш трудомісткою галуззю, що потребує не лише значних затрат коштів, праці, але й спеціалізованих приміщень, кормосховищ, іншої техніки протягом всього календарного року, що зробило його менш поширеним. Здебільшого фермери в даний проміжок часу утримували велику рогату худобу та свиней. Якщо протягом 2000-2012 року ситуація із вирощуванням ВРХ залишалася більш стабільною і коливалась приблизно на поділці 100 тис. голів, то кількість свиней у господарствах значно зросла (із 54 тис. голів у 2000 р. до 294,8 тис. голів у 2010 р) [1, с.174]. Менше розводилося овець, коней, кролів, домашньої птиці (курей, гусей,), бджіл. А окремі українські фермери навіть розпочали займатися вирощуванням нетипових для українських господарств птахів – страусів. Одними із перших на Україні було засновано Ясногородську страусину ферму «Долина страусів», та фермерське господарство «Чубинський страус». На кінець 2012 року в Україні нараховувалося 50 страусиних ферм. Найбільша їх кількість знаходилась в Дніпропетровській, Миколаївській, Черкаській, Полтавській, Київській, Івано-Франківській, Львівській, Чернігівській областях [9]. Часто страусині ферми перетворювались на об’єкти туристичної індустрії.

Проте на даний час фермерські господарства в котрий раз за 20-ти річну історію незалежності нашої держави переживають не найкращі свої часи. Так, в Україні кількість фермерських господарств порівняно з 2005 роком знизилася і на 1 липня 2010 року складала 41726 [7, с.138] і на кінець 2011 року складала 40965, які займали 4345,9 тис. га сільськогосподарських угідь, в тому числі ріллі 4221,9 [1,с.164].

Велика кількість фермерських господарств припинила свою діяльність через низку вагомих проблем Одна із найбільш болючих – збут продукції. Українські аграрії вимушені були власноруч шукати вигідні ринки збуту (на даний момент сучасні

підприємства закуповують сільськогосподарську продукцію за значно заниженими цінами).

Тому найефективнішою формою збуту продукції на кінець 2012 р. для українських фермерів стали цільові контракти, які діяли за наступною схемою: ще перед тим як вирощувати певну культуру, фермер укладає угоду про продаж продукції заводові-переробнику, а потім здає вироблену ним продукцію. Цільові контракти особливо стали поширеними у Миколаївській та Херсонській областях. Наприклад більшість фермерів в Каховському та Скадовському районах Херсонської області, реалізовують свою продукцію підприємству «Чумак» [10].

Для реалізації власних продуктів переробки (крупів, борошна, олії, кисломолочних продуктів, м'ясних виробів) і підвищення своїх прибутків українські фермери на початку XXI ст. стали відкривати приватні торгівельні точки. Великим благом у нестабільній економічній ситуації ставав виграний тендер, завдяки якому з'являлася можливість збувати вироблену продукцію державним установам: школам, дитячим садкам, їдальням, лікарням, санаторіям.

У XXI столітті залишились хронічною проблемою нестача техніки та диспаритет цін на паливно-мастильні матеріали, добрива й на сільськогосподарську продукцію. Для багатьох фермерських господарства перепона стала нездоланою – вони оголосили себе банкрутами. Чи не єдиним виходом із цієї ситуації стало отримання гранту – одного із способів фінансування розвитку господарств. На початку 2000-х років в Україні запрацювало декілька проектів надання грантової допомоги фермерам (більша частина з них була фінансована з-за кордону). За грантовою допомогою зверталися фермери, котрі не мали змоги активно вдосконалити своє господарство. Основними претендентами на отримання гранту були дрібні та середні господарства зі стабільним розвитком, адже грант – це тільки 40%, а в окремих випадках 60%, кошторисної вартості запланованих інвестицій. Решту коштів сплачував сам підприємець.

Часто грантові кошти допомагали фермерам реанімувати збиткові господарства. Наприклад, фермерське господарство «Галичанка» Пустомитівського району Львівської області отримувало високі врожаї кожного року. Але через низькі закупівельні ціни під час збирання на продукцію та відсутність обладнання для її зберігання і продажу у більш вигідний часовий період господарство перебувало на межі банкрутства. Завдяки отриманому гранту від датського проекту «Надання послуг з управління двома ланцюгами доданої вартості сільськогосподарської продукції в Україні» («Агро-Львів») було придбане холодильне обладнання для зберігання овочів та фруктів і підприємство

стало досить прибутковим[8].

Особливо гранти були потрібні для фермерів, котрі пріоритетною галуззю обрали тваринництво. Їх використовували на закупівлю племінної худоби, доїльного та охолоджувального обладнання, сільськогосподарської техніки, пов'язаної з виробництвом молока, на ремонт ферм, та на інші ресурси. Так, фермерське господарство «Ліщук Н. С», котре за останні роки провело ряд робіт із вдосконалення і відчувало брак коштів для здійснення необхідних змін, отримавши грант на 176 тис. грн.. змогло закупити племінну худобу, кормозбиральний комбайн та доїльне обладнання, що дало змогу збільшити надої та підвищити товарність молока. А, отже, отримати пристойні прибутки.

Таким чином, початок XXI століття був досить суперечливим періодом для розвитку фермерських господарств. Серед позитивних моментів можна відзначити упорядкування нормативно-правової бази, яка поставила на законодавчу основу невирішені до тих пір питання, починаючи від визначення поняття «фермерське господарство», до принципів його утворення і функціонування. Проте у даний проміжок часу фермерство відчуло на собі багато негативних явищ. Слабка допомога держави, погано налагоджені ринки збуту продукції, дисбаланс цін на паливно-мастильні матеріали, добрива й на сільськогосподарську продукцію, нестача технічного обладнання – все це деструктивно впливає на розвиток даного елементу соціальної структури українського села. А тому, саме на вирішення даних болючих для українських фермерів питань повинна бути звернута увага сучасного керівництва агропромисловим комплексом нашої держави.

Джерела та література

1.Сільське господарство України [Текст]: статистичний збірник за 2011 р / за ред.Н.С.Власенко. – Київ, 2011. – 376с.

2. Про фермерське господарство [Текст]:закон України від 19.06.2003 р. // Офіційний вісник України. – 2003. – № 29

3.Кулинич П. Правові питання створення та діяльності фермерських господарств [Текст] / П.Кулинич. // Юридична Україна. – 2003. - № 11. – С.62– 65

4. Фермерське господарство : правові засади створення, функціонування та припинення [Текст] : навч.-практ. посібник / М. В. Шульга, В. П. Душман, П. Ф. Кулинич, В. Ю. Юркевич; за ред. М. В. Шульги; Х. : ТОВ „Одіссей”, 2004. – 464 с.

5. Статистичний щорічник України за 2010 р [Текст]: збірник статистичних матеріалів / за ред. О.Г. Осавуленка. – Київ: Тов. «Август Трейд». – с. 560

6. Нечитайло В.В. Селянське господарство фермерського типу в Україні: історія і сучасність. – Кам’янець-Подільський: Аксіома, 2004. – 436с.

7. Чаянов А. В. Крестьянское хозяйство: Избр. Труды. [Текст] / А.В.Чаянов – М.: Экономика, 1989.- 496с.

8. Український фермер – взірець досконалого господарювання [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://agrolviv.com.ua/useful/30-ukrayinskiy-fermer-vzrec-doskonalogo-gospodaryuvannya.html

9. География страусоводства. Чубинский страус [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://straus.com.ua/12.htm

10. Який він – успішний український фермер? [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://agrolviv.com.ua/useful/30-ukrayinskiy-fermer-vzrec-doskonalogo-gospodaryuvannya.html

Анотация

Статья посвящена изучению украинского фермерства в процессе общественно-политических трансформаций нового тысячелетия. Делается анализ нормативно-правовой базы образования фермерских хозяйств в начале 2000-х годов, а также их размещение по регионам Украины, функционирование, специфика изготовления та сбыта продукции.

Ключевые слова: фермерское хазяйство, рыночная экономика, общественно-политические превращения,растениеводство , животноводство, грант

Annotation

The article is devoted to the research of Ukrainian farm business in the process of public-political transformations of the new century. Scientific-legal basis of farm enterprises formation in the beginning of 2000-s is analyzed, as well as their regionalization, functioning and particular nature of goods production and distribution.

Key words: farm enterprise, market economy, public-political transformations, crop science, animal agriculture, grant.

ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

Галина Бойко

(Київ)

ПРОБЛЕМИ МАТЕРІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЖИТТЯ І УМОВ ПРАЦІ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ РСР У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ 50-Х - ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ 60-Х РР. ХХ СТ.

Із здобуттям Україною незалежності склались умови для глибшого вивчення багатьох історичних проблем, серед яких вагоме місце належить дослідженню історії повсякденності науково-педагогічної інтелігенції. Стаття присвячена проблемам